

РОБІТНИЦТВО МИКОЛАЄВА: економічне становище та соціальна боротьба напередодні і в ході Першої російської революції

Соціальна боротьба невід'ємна і складова частина соціального життя. Активний соціальний рух робітників м. Миколаєва починається в 1903–1905 рр. Ця боротьба носила економічний характер. Політичний елемент соціальної боротьби не відіграв великої ролі. Радикальні партії в Миколаєві були слабкими, і кадрово, і організаційно. Партії не змогли повністю підкорити рух робітників. Незважаючи на це боротьба миколаївського робітництва стала складовою частиною першої загальноросійської революції початку ХХ ст.

Ключові слова: Україна, Миколаїв, соціальний статус, соціальний рух, перша революція в Російській імперії, 1903–1905 рр., страйк, Рада робітничих депутатів.

Oleh Bobina

Mykolayiv proletarians: economic situation and social struggle on the eve and during the First Russian Revolution

Social struggle in the integral characteristics of capitalism. Social struggle is an integral and component part of the social life. The workers of two Mykolaiv plants have made their contribution to the history of social struggle in Ukraine in the end of the XIX century – the beginning of the XX century. The active social movement of the working people in Mykolayiv (Ukraine) started in 1903–1905. Mostly, this social struggle had economic nature and the political component of this struggle was not of great importance. The radical parties in Mykolayiv were weak both in professional and organizational ways. These parties were not able to bring the working class movement under their control. In spite of this fact, the struggle of the Mykolayiv working people became an integral part of the first Russian revolution in the 20th century.

Key words: Ukraine, Mykolayiv, social status, social struggle, first revolution in Russian Empire, 1903–1905, industrial action, strike, terrorist attack, Soviet of working people's deputies.

Oleh Bobina

Рабочие Николаева: экономическое положение и социальная борьба накануне и в ходе Первой российской революции

Социальная борьба неотъемлемая и составляющая часть социальной жизни. Активное социальное движение рабочих г. Николаева (Украина) начинается в 1903–1905 гг. Эта социальная борьба носит, прежде всего, экономический характер. Политический компонент этой борьбы не имел большого значения. Радикальные партии в Николаеве были слабыми, и профессионально, и организационно. Эти партии не смогли полностью подчинить себе рабочее движение. Несмотря на это борьба николаевских рабочих стала составной частью первой российской революции ХХ в.

Ключевые слова: Украина, Николаев, социальный статус, социальное движение, первая революция в Российской империи, 1903–1905, стачка, забастовка, теракт, Совет рабочих депутатов.

Невід'ємною рисою капіталізму є робітничий рух. Боротьба робітників за свої права, за покращення соціального становищі. Становище робітників в Росії досліджувалось з кінця

XIX ст. Виходили офіційні матеріали. Достатньо повно проаналізовано ці матеріали в історіографічній частині роботи О. А. Парасунько¹. Радянська історіографія з початку 30-х рр. ос-

¹ Парасунько О. А. Положение и борьба рабочего класса Украины (60–90-е годы XIX в.) / Онуфрий Парасунько. – К.: Издательство Академии наук Украинской ССР, 1963. – С. 8–30.

новну увагу приділяла т. зв. хронікам боротьби робітничого класу які звучували і обмежували проблему соціального руху. Радянська історіографія розглядала соціальний рух як підготовку до чергової революції. В другій половині ХХ ст. з'явилося всього декілька праць присвячених соціальному становищу робітників². Вони подають досить повний аналіз офіційних документів і матеріалів, в тому числі, дореволюційної історіографії. Але спеціальна праця присвячена робітникам суднобудівної (ширше – промислової) галузі, і особливо в Миколаєві, відсутня. Крім того, ми ставили за мету проаналізувати пресу Миколаєва і виявити як вона відображала соціальне становище працюючих і їхню боротьбу.

Формування промислового робітництва в Миколаєві пов'язано з будівництвом (1895–1997) і роботою двох заводів: завод «Анонімного товариства корабельних верфей, майстерень, і плавильень в місті Миколаєві» і завод «Товариства механічного виробництва в Південній Росії». Ці заводи в місті стали називати «Суднобудівні, механічні і ливарні заводи» (судоостроительные, механические и литейные заводы) і «Чорноморський машинобудівний завод» (Черноморский судостроительный завод). Згодом до цих промислових підприємств приєднався завод сільськогосподарських машин братів Донських, який виріс із звичайної кузні. Робітники цих підприємств склали основу пролетаріату м. Миколаєва.

За підрахунками фабрично-заводської інспекції, в 1902 р. в Миколаєві нараховувалося 61 підприємство («промышленное заведение»). Здійснювало діяльність 58, з кількістю робітників в 4 728 чол. Серед них: обробкою бавовни займалося – 1 підприємство – 12 робітників; типографії – 4 підприємства – 130 робітників; лісопильні – 2 підприємства – 50 робітників; обробка металу – 17 підприємств – 4120 робітників; виробництво цегли – 1 підприємство – 18 робітників; обробка тваринної продукції

(бійні і т. ін.) – 12 підприємств – 57 робітників; харчові – 21 підприємство – 341 робітників.

Як зазначалось в газеті «переважають машинобудівні [а не суднобудівні. – Авт.], а за ними млинарські підприємства»³. По роках чисельність підприємств і робітників розподілялась таким чином (див. таблицю):

Кількість робітників на підприємствах Миколаєва

Роки	Підприємства	Кількість робітників
1896	3	985
1897	54	3492
1898	58	5463
1899	62	5469
1900	56	4703
1901	58	4728

Загалом по Херсонській губернії, на 1.01.1901 р., нараховувалося 548 підприємств з 30 949 робітниками які підлягали нагляду фабрично-заводської інспекції. З числом робітників: 1) менше 15-12 підприємств; 2) від 16 до 50 – 301 підприємств; 3) від 51 до 100 – 87 підприємств; 4) від 101 до 500 – 39 підприємств; 5) від 501 до 1000 – 8 підприємств; 6) від 1000 і більше – 3 підприємства⁴.

Становище робітників було нелегким, важким. Це стосується і графіку роботи, і умов праці, і оплати праці, і умов життя. Робочий день на двох великих заводах Миколаєва, трохи більше ніж сто років назад, починався о 6.00 ранку і закінчувався о 6.00 вечора. З перервами на півтори години для сніданку 10.00–10.30, і на одну годину на обід 14.00–15.00⁵. Дванадцять годин робітник перебував на підприємстві. В невеликих майстернях і дрібних підприємствах не дотримувались і такого жорсткого графіку. Власники бондарних майстерень вимагали, щоб робітники працювали в зимовий час (а це з 20 чисел вересня до пасхальних свят) з другої години ночі до того часу поки не стемніє, а в літній час з вранішньої

² Бакланова И. А. Рабочие судостроители России в XIX в. Состав, положение и борьба рабочих адмиралтейств и завод морского ведомства. – М., Л.: Наука, 1959. – 237 с.; Парасунько О. А. Положение и борьба рабочего класса Украины (60–90-е годы XIX в.) / Онуфрий Парасунько. – К.: Издательство Академии наук Украинской ССР, 1963. – 575 с.

³ Южная Россия. –1902. – 5 апреля.

⁴ Южная Россия. –1902. – 31 июля.

⁵ Южная Россия. –1902. – 31 октября.

зорі до заходу сонця. Таким чином робочий день подовжувався до чотирнадцяти-п'ятнадцяти годин на добу. Заробітна платня бондаря залежала не лише від погодинної оплати, а і встановлювались норми виробітку в годину. Їх невиконання призводило до переведення на нижчий оклад, а згодом і звільнення. Бондар заробляв від 12 до 23 рублів на місяць⁶. До сімнадцяти годин на добу доходив робочий день на Миколаївській електростанції⁷. Влітку 1902 р. до Миколаївського градоначальника військового генерал-губернатора, К. М. Тикоцького звернулись із скаргою пекарі міста. Вони отримували від 20 до 35 рублів на місяць, а робочий день доходив до двадцяти годин на добу. Зрозуміло, що кожна скарга це певне перебільшення, але знаючи становище в інших галузях і знаючи умови праці в пекарні це перебільшення невелике⁸. Вихідним днем була лише неділя. І як про велике досягнення газета повідомляла про восьмигодинний робочий день на великих підприємствах по суботам з 6.00 до 14.30 на Чорноморському машинобудівному заводі⁹. В тому-ж номері газета подала розпис видатків простої вчительки, яка щойно закінчила педагогічне училище і отримувала двадцять рублів на місяць. Заробіток її складав менше заробітку майстрів і досвідчених вантажників порту.

Таким чином більшість простих працівників трьох великих промислових підприємств, і середніх, і дрібних отримували від 15/20 рублів до 30/35 рублів на місяць. Така заробітна платня була невисокою і дозволяла лише підтримувати необхідний життєвий мінімум.

Саме суспільство визнавало це, зауважуючи на шпальтах газети, що дуже дороге м'ясо робить його недоступним для багатьох жителів м. Миколаєва: «Річний бюджет робітника, майстра, приватного службовця і дрібного чиновника за останні роки ніскільки не змінився на краще. Для того, щоб звести кінці з кінцями вони з неволі вимушені обмежити до мінімуму споживання м'яса, тобто приректи

себе і свої родини на хронічне недоїдання»¹⁰. Ми не можемо говорити що саме важке становище робітників, службовців і інших груп інтелігенції біло єдиною причиною соціальних виступів. Але саме соціальне становище було головним мотивом серед інших причин, що штовхало людей до боротьби за свої права.

Соціальний рух, як рух боротьби за свої права і покращення умов праці не припинявся ніколи. Але його інтенсивність і інші показники могли бути різними і залежали від багатьох факторів. Звичайно, що до заснування двох великих заводів це була боротьба окремих представників працюючого населення. Це були поодинокі виступи, що не мали значних наслідків. З початком роботи великих підприємств ситуація змінюється. Уже в рік відкриття т. зв. французького заводу (хоча він був бельгійським) 23.06–24.08.1897 р. був зафіксований економічний страйк і хвилювання через несвоєчасну виплату заробітної платні. В день отримання заробітної платні 23 серпня контора заводу оголосила, що гроші видавати не будуть через їх відсутність. Робітники прийшли до керівництва. Виступали до вечора. На другий день, частина робітників стала до роботи, а частина знову відправилась до контори. Викликали фабричного інспектора, який домігся видачі частина грошей у десять тисяч рублів. Повідомляючи про ці події в департамент торгівлі і мануфактур старший фабричний інспектор Херсонської губернії А. Мікушін (11.09.1897) зазначив про засилля іноземців-європейців на багатьох підприємствах. Вони не знали мови, зневажливо ставились до місцевих робітників¹¹.

В січні 1899 р. робітник А. Фоменко здійснив спробу вбивства інженера Уманського («Механічний завод») через неправильне звільнення робітника. В січні-лютому на заводах і в Миколаєві була розповсюдження листівка з цього приводу. Листівка закликала до виступів. Але реакції робітників не було. Робітники виступили за свої права в вересні 1899 р. коли

⁶ Южная Россия. –1902. – 12 ноября.

⁷ Южная Россия. –1902. – 10 декабря.

⁸ Южная Россия. –1902. – 23 июля.

⁹ Южная Россия. –1902. – 6 августа.

¹⁰ Южная Россия. –1902. – 30 ноября.

¹¹ Парасунько О. А. Положение и борьба рабочего класса Украины (60-90-е годы XIX в.) ... – С. 478–479.

суд присяжних виправдав А. Фоменко. Протягом 1899 р. робітники двох заводів виступали в березні, квітні, травні, жовтні, листопаді.

В березні 1899 р., на «Французькому заводі», під час виступу в котельному і механічному цехах, участь в яких приймали шістсот робітників, були побиті майстри-бельгійці Гафрер і Креслау. Фабричний інспектор пропонував керівництву заводу відсторонити від спілкування з робітниками ще декількох інженерів-іноземців, які вели себе надто брутально. За пропозиціями фабричного інспектора нічого не було зроблено. В квітні робітники заводів відмовились працювати через єврейські погроми в Миколаєві, що сталися 19–21.04.1899 р. 20 квітня робітники не працювали півдня. Після перерви частина робітників стала до роботи. Протягом наступних двох днів частина робітників знову не вийшла на роботу. За документами архіву робітники заводів масової участі в погромах не приймали, за виключенням п'ятнадцяти робітників.

Найбільший виступ робітників відбувся в листопаді 1899 р. Цей виступ пов'язаний з хабарами і приписками на «Французькому заводі». Вже новий фабричний інспектор Херсонської губернії О. Попов, повідомляв, що майстри і бригадири наймали на роботу тільки отримавши хабар. А разом з табельниками за хабарі приписували в табелі робочого дня відпрацьовані дні і години. Начальник котельного цеху М. Коплевський звільняв без всяких причин робітників що вже працювали, наймаючи нових за хабарі. Наприкінці жовтня із котельного цеху було звільнено 12 робітників. Робітники подали скаргу. М. Коплевський пригрозив новими звільненнями. Зрозумівши, що втрачати більше нема чого, робітники 6 листопада вигнали з території заводу майстра Горяєва і начальника М. Коплевського, накинувши їм на голову мішки, а потім повернулись в цехи і стали до роботи. За розпорядженням миколаївського військового губернатора поліція арештувала шістьох робітників. Але вже 8 листопада від 700 до 900 робіт-

ників котельного цеху припинили роботи і оголосили страйк. Страйкарі відправились до контори заводу і вимагали звільнити арештованих. Не отримавши відповіді робітники розійшлись по інших цехах закликаючи приєднуватись до страйку. До середини робочого дня робота заводу була майже припинена. Дирекція відпустила робітників додому побоюючись масштабного страйку. Делегація влади у складі жандармського офіцера, поліцеймейстера, фабричного інспектора закликали робітників припинити страйк. Але це не допомогло. Більше того робітники вирішили всі йти до військового губернатора, та згодом обрали делегацією із шести чоловік. Губернатор К. М. Тікоцький зустрівся з делегацією і розпорядився відпустити трьох із затриманих. Крім того з заводу була звільнена частина майстрів. 9 листопада частина робітників стала до роботи. В той-же день після допитів були звільнені інші робітники¹².

Зрозуміло, що страйк був останнім аргументом робітників. Звичайною справою стало подання скарг до фабричної інспекції. За 1897 р. робітники Херсонської губернії подали до фабричної інспекції 2 380 скарг і вимог. В 1898 р. подано 2 509 скарг і вимог, із яких 1 790 задоволені. В 1899 р. робітники 346 підприємств подали 2 494 скарги від 2 283 робітників. Було задоволено трохи більше 70% скарг і заяв¹³. Фабрично-заводська інспекція приймала заяви не лише робітників, а і підприємців. Так протягом 1900 р. на робітників було подано 43 скарги, а від робітників – 479 скарг. На перше січня 1900 р. з робітників Херсонської губернії зібрано штрафів на 717 380 руб.; за порушення порядку – 15 159 руб. Основні скарги на робітників – самовільне залишення роботи (але за такого графіку роботи це не дивно). В 1901 р. робітникам із зібраних штрафів виплачено такі суми: 1) 533 робітника отримали 325 835 руб. з тимчасової непрацездатності; 2) вісім вагітних робітниць отримали 138 руб.; 3) на поховання 259 небіжчиків видали 178 890 руб.; 4) на допомогу від

¹² Парасунько О. А. Положение и борьба рабочего класса Украины (60-90-е годы XIX в.) ... – С. 127, 510–511.

¹³ Хроника рабочего движения на Украине (1861–1899) / АН УССР. Ин-т истории Украины: Сост. Т. И. Лазанская и др.; Отв. ред. А. Ф. Овсиенко / Т. Лазанская. – К.: Наук. думка, 1991. – С. 89, 109, 132.

пожежі 46 робітників отримали 150 руб.; 5) 457 робітників з різних приводів отримали 1 167 руб.¹⁴. Загалом суми були не великі.

Таким чином активний соціальний рух в Миколаєві пов'язаний з захистом своїх прав робітниками двох найбільших заводів, де працювало від чотирьох до п'яти тисяч робітників. В 1897–1902 рр. робітники набували досвіду в боротьбі за свої права. Новий етап боротьби припадає на 1903–1905 рр. і пов'язаний з масовим страйком на півдні Росії і революцією 1905–1907 рр. в Росії.

В свідомості сучасних істориків непоміченими залишились дати пов'язані із активізацією соціального руху і соціальної боротьби в Російській імперії на початку ХХ ст. Маємо на увазі селянські бунти в Україні в 1901–1902 рр. і робітничі виступи 1903–1905 рр. Виходячи із сучасних реалій зрозуміло, що річніці першої буржуазно-демократичної революції в Російській імперії пройшли непоміченими, як і події дев'ятого січня 1905 р. Національна історична наука, певним чином, не дійшла до переосмислення і нового розуміння події 1905–1907 рр. на підросійській Україні. Так в «ювілейний» 2005 р. УІЖ опублікував лише дві статті присвячених цим подіям¹⁵.

В 1900 р. відбулось одинадцять виступів робітників Суднобудівного («Французького») і Чорноморського заводу. Робітники протестували проти незаконних, на їхню думку, штрафів; вимагали скорочення робочого дня. 1 травня 1900 р. відбувся страйк 300 робітників механічної і токарної майстерні Чорноморського заводу. А після неї, «святкування» дня солідарності робітників в «лісках». В 1901 р. зафіксовано один страйк вантажників комерційного порту з вимогою скорочення робочого дня і підвищення зарплатні. Зазначимо, що до відкриття двох заводів, саме вантажники

комерційного порту склали основу робітництва Миколаєва. А в 1902 р. зафіксовано лише демонстрацію під час проводів «політичних» на заслання¹⁶. Перша половина 1903 р. пройшла без соціальних «стресів». В квітні 1903 р. з'явилися листівки «Готуйтеся до 1 травня», пішли чутки про єврейський погром, підсилені антиєврейським терором в Кишиневі. 1 травня по всьому Миколаєву були розставлені війська. Особливо багато патрулів було поблизу двох заводів – Суднобудівного і Чорноморського. Цікаво описують ці події рапорт поліцеймейстера і стаття в газеті «Іскра». Перший засвідчує, що зранку 1 травня всі майстрові Суднобудівного і Чорноморського заводів, більше трьох тисяч душ прийшли на завод і стали до роботи; ... згодом зупинили роботи і вийшли на площу перед заводом і щось почали обговорювати; ... робітники були вражені кількістю поліцейських; ... нікому не дозволялось збиратися групами; ... це все охолодило порив до безладів і майстрові обмежилися посиленням п'янство в лісках до глибокої ночі¹⁷. «Іскра» пише, що не працювало декілька заводів, місто мало святкових характер, з самого ранку робітники гуляли містом і по бульвару, а днем зібрались за містом¹⁸. Довіряти рапорту поліцеймейстера без пересторог неможливо, але і європейський зразок святкування змальований «Іскрою» далекий від миколаївської реальності. Протягом травня 1903 р. відбулись виступи робітників заводу братів Донських, майстрових військового порту, кількадевні (до тижня) страйки Суднобудівного і Чорноморського заводів.

Це були економічні страйки, з характерними вимогами. Загострення соціальної боротьби відбувається в 20-х числах липня 1903 р. 21 липня робітники двох заводів працювали до 12.00 і почали вимагати зустрічі з управля-

¹⁴ Южная Россия. – 1902. – 31 июля.

¹⁵ Ботушанський В. М. Перегук революцій / В. М. Ботушанський // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 107–113; Реєнт О. П. Революційні і соціальні рухи трудящих мас України / О. П. Реєнт // УІЖ. – 2005. – № 4. – С. 89–107.

¹⁶ Хроника революционного рабочего движения на Украине (1900–1917). Справочник. / Составители: Белоцкая О. А., Лазанская Т. И., Лавров Ю. П. (руководитель коллектива) // Обга Белецкая, Татьяна Лазанская, Юрий Лавров. – К.: Наукова Думка, 1987. – С. 16.

¹⁷ 1905 год на Николаевщине. Хроника, статьи и материалы по истории революции 1905 года на Николаевщине / В. Фридовский, Е. Осипова, И. Лисин. – Николаев: Издание Никистмарта и Комиссии при Окрисполкоме по празднованию 20-летия революции 1905 г., 1925. – С. 50.

¹⁸ 1905 год на Николаевщине. Хроника, статьи и материалы по истории революции 1905 года на Николаевщине... – С. 51.

ючим суднобудівним заводом. Вимагали 8-ми годинний робочий день і збільшення зарплатні на третину. Того-ж дня більше двох тисяч робітників з площі перед заводом почали рух до центру міста, до вул. Соборної. Але солдати «розсіяли» більшу частину робітників. До перехрестя вул. Соборної і Потьомкінської дійшли лише 150–200 чоловік і тут були розігнані остаточно. Другий день страйку минувся мирно, а 23 липня натопи що зібрався перед Суднобудівним заводом вирішив зупинити роботи і примусити до акцій непокору робітників порту і елеватора, що були поруч з заводом. Війська знову розігнали робітників, та не обійшлося без стрілянини. За підсумками трьохденної акції арештовано дев'яносто чоловік¹⁹. Робітники приступили до роботи і до кінця року виступів не зафіксовано. Але зрозуміло одне – політичного змісту ці виступи не мали, страйк миколаївських робітників ніяким чином не була складовою частиною т. зв. загального страйку на півдні Росії. 1904 р. в Миколаєві пройшов відносно спокійно, не зафіксовано жодних виступів. Зафіксовано лише заклики під час спектаклю в театрі Шефера відсвяткувати 1 травня; «хвилювання» в зв'язку з річницею страйку в липні 1903 р.; антивоєнну демонстрацію на залізничному вокзалі під час відправки новобранців. А в березні, знову пішли чутки про єврейський погром на Великдень²⁰.

Новини про січневий розстріл 1905 р. в Санкт-Петербурзі досягли Миколаєва між 10 і 12 січня. Миколаївські робітники ніяким чином не відреагували на розстріл 9 січня, лише поширювались чутки про можливу демонстрацію. Тільки 12 лютого частково застрайкували робітники суднобудівного заводу. 15 лютого робітники сформули 23 вимоги економічного характеру і стали до роботи, чекаючи відповіді директора І. С. Каннегісера до 25 лютого. Директор відмовив робітникам. Тому 23 лютого 1905 р. почалася найдовший страйк робітників Миколаєва. Вона тривала двадцять два дні. Історики 20-х років зібрав-

ши факти, і спогади сучасників зазначали, що робітники щоранку збирались на площі перед заводом, депутати від робітників повідомляли про результати переговорів з адміністрацією суднобудівного заводу, роздавали гроші із страйкового фонду, вели агітацію, підкреслювався економічний зміст боротьби. Політичні складові ні в лютому, ні в березні не відігравали великої ролі²¹. Роботи на заводі відновились 17 березня 1905 р. Вимоги були задоволені частково. Квітень прийшов в відносному спокої.

Робітники готувались зустріти 1 травня. В ніч на 29 квітня поліція заарештувала ряд активістів, спровокувавши вже зранку демонстрацію близько тисячі робітників. Демонстранти пройшли всю Соборну до квартири градоначальника О. А. Енквіста з вимогою звільнити арештованих. Наступного дня і 1 травня заводи не працювали. Але демонстрацій не було. Протягом травня два великі заводи працювали. Натомість, по два-три дні страйкували кишковий завод Бейла, працівниці тютюнової фабрики Ага, вантажники комерційного порту.

Події квітня-травня 1905 р. не прогнозували масових виступів що відбулися в червні 1905 р. Вперше, в червні, страйкували робітники двох казенних заводів – Ракетного і частина Адміралтейства. 14 червня 1905 р. о 4.30 ранку робітники Чорноморського заводу почали зупиняти штрейкбрехерів, о 8.00 оголосили страйк суднобудівники. До чорноморців і суднобудівників почали сходитися робітники Ракетного заводу і Адміралтейства. До 10.00 на площі стояли близько трьох тисяч страйкарів²². Коли мітингувальники намагалися пройти по вул. Соборній війська їх розігнали.

Наступного дня, 15 червня, в Миколаєві відбувся перший терористичний акт – замах на поліцейстера. Під дροжки на яких виступав поліцейстер закликаючи демонстрантів, на перехресті вул. Соборної і Нікольської розійтись, кинули дві бомби. Постраждали дві

¹⁹ Там само. – С. 112–113.

²⁰ Там само. – С. 81–86.

²¹ Там само. – С. 101–102.

²² Там само. – С. 128.

цивільні особи, а поліцейстер ні. Наступного дня в Миколаєві введений військовий стан. Дізнавшись про це робітники Суднобудівного заводу оголосили загальних страйк, вирішили озброїтись, зібратись ввечері і підняти повстання. Та війська що прибули до прохідної заводу, можливо остудили запал. Крім того в ніч з 16 на 17 червня почались масові арешти. Арешти йшли в липні і серпні. Було заарештовано близько тисячі осіб, вислано більше ста²³. Масові арешти, активізація діяльності поліції і війська ненадовго, до жовтня, заспокоїли місто. Страйкували лише Ракетний і Чорноморський завод. Залишались без роботи більше двох тисяч чоловік.

Соціальний рух у вересні 1905 р. запам'ятався миколаївцям новим місцем зібрань робітників. Тепер вони збирались на мітинги і виступи не лише в «лісках», біля обсерваторії, на слобідці, а і на цвинтарі. Іноді там збиралось до тисячі чоловік, після виступів, групами йшли у місто, а по дорозі могли побити поліцейського²⁴. Особлива ситуація склалась з військовими: «Вечорами натовпи солдат і офіцерів вешталась глухими вулицями, бульварами і садами, і зачіпали пристойно одягнутих городян; ... бились з поліцейськими; ... влада забороняла вихід солдатів в місто, але це напружувало ситуацію в казармах; напруження зростало, що частково виливалось в п'яні інциденти; кадрове офіцерство п'янствує і творить бешкет»²⁵.

Страйковий рух завирував у жовтні 1905 р. На початку жовтня оголосили страйк трюмові працівниці, що вантажили зерно; 10 жовтня розпочався страйк на залізниці Миколаїв – Харків; 17 жовтня припинили роботу Суднобудівний і частина Чорноморського заводу. З цього дня ширяться чутки про можливий єврейський погром, оголошується заборона зібрань. 18 жовтня 1905 р. опубліковано Маніфест Миколи II. На наступний день почався єврейський погром, який тривав три дні.

Погром 1905 р. в Миколаєві детально описаний миколаївськими істориками²⁶. Україною прокотились погроми в Сімферополі, Мелітополі, Одесі, Києві, Катеринославі. В руках влади, погроми єврейського населення, без сумніву були інструментом боротьби з революцією, методом залякування суспільства. Та єврейські погроми ніяк не позначилися на страйковому русі.

На початку листопада економічний страйк оголосили працівники пошти і телеграфу (2.11.05), згодом Суднобудівний і Чорноморський завод (18.11.05). Весь листопад проводилася «революційна робота» серед членів середніх навчальних закладів і училищ. 22 і 23 листопада страйки оголосили м'ясники, вантажники, робітники заводу братів Донських. В цих умовах об'єднаний комітет соціал-демократичних організацій оголосив політичний страйк. Суть нового етапу політичної боротьби: 1) створення і діяльність Ради робітничих депутатів (20.11–22.12.1905 р.); 2) спроба формування професійних організацій. І Рада, і профспілки формувалися з активних робітничих заводських депутатів. Робітники двох найбільших заводів активно використовували інститут заводських депутатів, які активно діяли відстоюючи економічні права.

20 листопада 1905 р., у неділю, між 11.00 і 14.00 на невеликому мітингу робітників, на заводській площі, відбулися вибори-формування Ради робітничих депутатів. В Раду було обрано сто осіб. Робітників – 85, інші 15 – представники партій. Головою першого Ради став В. П. Краснуха. Рада об'єднала представників чотирнадцяти заводів і організацій. Це був без сумніву достатньо представницький орган. Рада створила комісії по боротьбі з безробіттям, фінансову, редакційну (вийшло два номери газети), комісії із збору грошей на озброєння міліції, комісія з видачі і розподілу зброї, по підготовці повстання. Протягом міся-

²³ 1905 год на Николаевщине. Хроника, статьи и материалы по истории революции 1905 года на Николаевщине... – С. 148.

²⁴ Там само. – С. 157.

²⁵ 1905 год на Николаевщине. Хроника, статьи и материалы по истории революции 1905 года на Николаевщине ... – С. 161.

²⁶ Щукин В. В. Земляки. Очерки истории еврейской общины города Николаева (конец XVIII – начала XX вв.) / В. В. Щукин, А. Н. Павлюк. – Николаев: Издательство Ирины Гудым, 2009. – С. 152–164.

ця комісії пробували працювати. Довше всіх працювала комісія по боротьбі з безробіттям. Саме вона розподіляла фінансову допомогу. Цікавим видається список тих, хто жертвував на допомогу. Це були редакція газети «Південна Росія», пп. Бродський, Куперман, Литвиненко, Заманський, Рейтер – управляючий відділом Одеського облікового банку, відділення Петербурзького міжнародного банку, Руський банк, торговельні контори Нейфельда, Дрейфуса, Фрішена, театральний збір із спектаклю в театрі Шефера²⁷. Слід зазначити, що 20.11.1905 р. робітники двох найбільших заводів стали до роботи. Але вже на початку грудня почалась нова хвиля страйків. Право на страйк заявило незначне число солдатів Інгульського піхотного полку, залізничники, та робітники заводів. Колективне припинення роботи продовжились до 20–23.12.1905 р. В ці дні почались арешти. Збройне повстання,

що планувалось на 6.12 не відбулось. Натомість до кінця року арештовано більше ста осіб. Арешти продовжились і в січні 1906 р.

Історія соціальної боротьби миколаївського робітництва в 1903–1905 рр. свідчить про те, що політичні ідеї «Геть самодержавство», «За Установчі збори», «Політичні права і свободи» не знаходило масового схвалення серед пролетаріату. Якби не хотіли соціал-демократи, робітництво важко сприймало ці ідеї, а політичні, партійні організації були слабкими і не дуже популярні. Натомість робітники активно відстоювали свої економічні права, використовуючи різні форми страйків і своїх депутатів. Робітництво Миколаєва швидко мобілізувалось, і самоорганізовувалось. Час працював на радикальні політичні сили, на поляризацію суспільства, на підвищення свідомості робітництва, а влада бачила перед собою лише охороні функції.

References

1. Baklanova, I.A. (1959). *Rabochie sudostroiteli Rossii v KhIX v. Sostav, polozhenie i bor'ba rabochikh admiralteystv i zavodov morskogo vedomstva*. Moscow, Leningrad: Nauka. [in Russian].
2. Beletskaya, Olga, Lazanskaya, Tat'yana & Lavrov, Yuriy (1987). *Khronika revolyutsionnogo rabocheho dvizheniya na Ukraine (1900–1917). Spravochnik*. Kyiv: Naukova Dumka. [in Ukrainian].
3. Botushanskiy, V.M. (2005). Pereguk revolyutsiy. *Ukrains'kyj istorichnij zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 4, 107–113. [in Ukrainian].
4. Fridovskiy, V., Osipova, E. & Lisin, I. (1925). *1905 god na Nikolaevshchine. Khronika, stat'i i materialy po istorii revolyutsii 1905 goda na Nikolaevshchine*. Nikolaev: Izdanie Nikistmarta i Komissii pri Okrispolkome po prazdnovaniiyu 20-letiya revolyutsii 1905 g.. [in Russian]
5. Lazanskaya, T. (1991). *Khronika rabocheho dvizheniya na Ukraine (1861–1899)*. Kyiv: Nauk. dumka. [in Russian]
6. Parasun'ko, O.A. (1963). *Polozhenie i bor'ba rabocheho klassa Ukrainy (60-90-e gody XX v.)*. Kyiv: Izdatel'stvo Akademii nauk Ukrainskoy SSR. [in Russian].
7. ReEnt, O. P. (2005). Revolyutsiyni i sotsialni ruhi trudyaschih mas Ukrayini. *Ukrains'kyj istorichnij zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 4, 89–107. [in Ukrainian].
8. Shchukin, V.V. & Pavlyuk, A.N. (2009). *Zemlyaki. Ocherki istorii evreyskoy obshchiny goroda Nikolaeva (konets XVIII – nachala XX vv.)*. Nikolaev: Izdatel'stvo Iriny Gudym. [in Russian]

²⁷ 1905 год на Николаевщине. Хроника, статьи и материалы по истории революции 1905 года на Николаевщине ... – С. 217.